

ПАМЋЕЊЕ КАО (ПО)ЕТИЧКО ПОЗВАЊЕ

(Горан Максимовић, *Путокази са југа. Студије из српске књижевне и културне прошлости и садашњости на јужноморавском-варадарском простору*, Сцеро принт – Ниш, Српску културно-информативни центар „Спона” – Скопље, 2025)

Нишња није тако неумољиво сујеројствљено, а често и неомољиво у историји људске цивилизације, као феномен заборављања и памћења. Што је заборављање инјензивније, а јојово онда када је исказано у јавној или прикривеној форми идеолошкој намењања, то се и памћење ојире мноо снажније и ујорније са мноо више некој исконској инаћења у том насјојању да се на сваки начин, макар и у фрајментарним назнакама сачувају трајови сјећања на неке важне људе, на јосјојање крујних дојаја, као и незаобилазних трајевина и меморијала из јрошлости (Максимовић 2025: 211).

Вероватно се дубоко предани и посвећени рад на истраживању мало и мање познатих књижевних и културних делатника, редовног професора Филозофског факултета у Нишу, проф. др Горана Максимовића, не може другачије, нити боље представити него ли овим речима. Ако бисмо желели да издвојимо кључне појмове који најдубље и најснажније презентују етику и естетику његовог књижевноисторијског приступа, свакако би били – памћење и идентитет. Ослушкивање јласова из јрошлости, трагање за јујоказима и смерницама, откривање скрајнујих и заборављених срјских јисаца, представља непоколебљиво научно и (по)етичко опредељење професора Максимовића. Уосталом, како је и сам аутор у последњој реченици последње публиковане монографије, *Путокази са југа*, записао: „у име српских генерација које су живјеле у стољећима прије нас, као и у име оних које ће живјети у вијековима послје нас” ми „немамо право на заборав” (Максимовић 2025: 228).

Верујемо да у савременој науци нема истрајнијег, преданијег и марљивијег трагача за скривеним и скрајнутим књижевним благом српског народа током XIX века. Та потрага претворила је Максимовића у неуморног путника и ризничара који истражује „рубне” крајеве, заборављене „депое” и архиве, ишчитава књижевне и документарне списе, мемоаре, путописе и писма, открива и употпуњује биобиблиографије истакнутих Срба XIX и XX века. Иако би се на први поглед његов научно-методолошки приступ у основи могао дефинисати као књижевноисторијски, сматрамо да је пригодније употребити појам синтетички. Максимовићеви огледи представљају поетичко и аксиолошко портретисање писаца на широј, паноромској позадини прилика и догађаја. Он полази од општих друштвених, духовних и културних околности, одмерено и утемељно одређује свеукупни уметнички и књижевноисторијски значај, а потом свестрано, жанровски, тематски и поетичко-стилски интерпретира целокупни опус писца. Неретко, његови текстови представљају прво читање или прво систематично читање заборављених писаца, жанрова и одређе-

них текстова, чиме националну књижевну историографију неопозиво обавезује на нова **(пре)**вредновања, проширења и научна интересовања.

Након неколико наслова добро познатих истраживачима српског књижевног XIX века, *Идентитет и њамћење* (Ниш, 2011), *Заборављени књижевници српског XIX века* (Пале, 2013), *Гласови из прошлости* (Ниш, 2024), минуле 2025. године појавила се још једна књига огледа, *Путокази са југа*, посвећена културним радницима, делима и духовним подвизима који су неоправдано и неправедно остали на маргини доцнијег времена. *Путокази са југа* представљају двадесету ауторову књигу и доносе скуп студија из српске књижевне и културне прошлости и садашњости на јужноморавском и варадарском простору. Прва реч са којом се Максимовићев читалац сусреће и којој се након прочитане последње студије поново враћа, јесу *путокази*. Путокази су знакови поред пута, (не)видљиви симболи, трагови и дела који откривају правце којима треба ићи. Путокази су животи и остварења значајних јавних културних и књижевних радника који су много учинили за српски духовни, културни и књижевни идентитет, а исувише мало (или нимало) заузврат добили.

Књига се састоји од осам огледа поређаних слећим редоследом: „Заснивање књижевне критике на југу Србије на крају XIX и на почетку XX вијека”, „Књижевноисторијска вриједност часописа *Слава* – првог књижевног гласила на југу Србије на крају вијека”, „Прва збирка пјесама објављена на југу Србије и књижевно дјело Николе В. Ђорића”, „Сјећања и записи Бранислава Бране Цветковића из балканских и Првог свјетског рата”, „Путовање као документ и као прича у потописима Рада Драинца”, „Издање *Сјоменице Јужне Србије* као изузетно свједочанство једног времена и простора”, „Личност и књижевно дјело Анђелка Крстића у историјама, прегледима и хрестоматијама српске књижевности”, „Документарно и емотивно у књизи Милутина Станчића *Записи из Македоније*”.

Прве три студије представљају драгоцен допринос дијахронијској рецепцији књижевне периодике на југу Србије, зачетку жанра књижевне критике и аналитичко-аксиолошком одређењу раних књижевнокритичких огледа. Посебна вредност истраживања је у исцрпној интерпретацији првих нишких књижевних часописа, *Славе* и *Градине*, у њиховом детаљном жанровском, структурном и тематском приказу, као и одређењу књижевноисторијских вредности, научне утемељености и значају критичких белешки. Такође, истичемо и књижевнокритичко профилисање првих значајнијих литерарних критичара, Љубомира Јовановића, Андре Гавриловића и Јеремије Живановића, дефинисање њиховог значаја и методологије рада. Најобимнију студију у књизи аутор је посветио критичкој и научној анализи првог књижевног гласила на југу Србије, *Славе*, и његовој књижевноисторијској вредности. Оно по чему се овај оглед, уосталом као и истраживачки приступ Горана Максимовића уопште узев, разликује од досадашњих истраживања на овом пољу, огледа се у свеобухватности тумачења (поред прилога из лепе књижевности, интерпретиране су и књижевне студије, фолклорни записи из народног живота и обичаја), прецизности, минуциозности, обиљу података и чињеница које текст доноси научној јавности. Приде, аутор се бави и доприносом сарадника из Јужне и Старе Србије, као и Македоније, уз посебно интересовање за уредничку концепци-

ју, метод и критеријуме одабира текстова.

Иако студије формално нису груписане, као посебна тематска целина могу се посматрати два текста посвећена књижевно-документарној грађи, мемоарским записима Бране Цветковића¹ и путописно-репортажним белешкама Рада Драинца. Својом динамичношћу, лакоћом и лепотом израза, као и приповедачком вештином уочавања и описивања детаља, ситуација, анегдота и ликова, издваја се текст о ратним мемоарима Бране Цветковића. Трауматичне и трагичне године балканских ратова и Великог рата, несвакидашња судбина и специфичан хумористичко-иронични став Бране Цветковића, допринеле су да овај оглед постане најзанимљивија „епизода” истраживачког путовања јужноморавско-вардарским простором. Но, имајући у виду књижевни значај Рада Драинца и парадокс скрајнутости његових путописа, овом приликом посебно истичемо студију „Путовање као документ и као прича у потописима Рада Драинца”. Драинчеви путописи су отужно остали у сенци његове лирике, којој је домаћа наука од самих почетака била доста наклоњенија. У синтетичкој студији која обухвата опсежни Драинчев књижевни „пртљаг”, издвајамо најмање три значајна прилога књижевном проучавању. Најпре, представља прву систематичну и целовиту студију о Драинчевом путописном дискурсу у српској науци. Потом, доноси и прву класификацију Драинчевих путописа: „Можемо говорити о два доминантна путописна свијета Рада Драинца. Први говори о српским крајевима и јужнословенском приобаљу, а други о европским земљама и градовима” (Максимовић 2025: 141). На послетку, концизно и прецизно дефинише Драинчев путописни метод: „Драинчев путописни поступак близак је приповедачком поступку, а могуће је у њему издвојити двије битне особине. Прва се може посматрати кроз приказивање старих и нових, познатих и непознатих простора, које сусреће или по први пут упознаје на тим путовањима, а други кроз карактеризацију људи које сусреће на путовањима и приказивање занимљивих догађаја и авантура” (Исто). Даље, Максимовић издваја најистакнутије топове које је Драинац походио и описивао, Скопље и Грчку омиљене дестинације, потом Праг, најлепши европски град онога времена, као и сам Париз коме је путописац вероватно посветио и најлепше путописне стране. Ако је Гојко Тешић у оквиру Сабраних дела Рада Драинца први сакупио и објавио расуте Драинчеве путописе и путописне репортаже, Горан Максимовић је први покренуо научну мисао о Драинчевој путописној прози.

Последње три студије међусобно су повезане спацијалним (односе се на топос Вардарске Македоније), али и кључним идеолошким опредељењем аутора. Ако бисмо се неком животном и историјском неумитношћу на крају вратили самом почетку, ова три огледа окарактерисали бисмо као најбољу „потврду за нашу трагичну уводну констатацију и суморна промишљања о заборављању српског наслеђа и преименовању српског идентитета на овим просторима” (Максимовић 2025: 212). Разочаран због историјског немара и просипања драгоценог националног блага, Максимовић истиче: „Један о трагичних примјера нашег савременог идентитетског немара, заборављања и геополитичке неодговорности, представља судбина остатка

¹ Аутор је објавио још један рад о делу Бране Цветковића. Видети: Горан Максимовић, „Књижевно дјело Бране Цветковића изнова међу нама“, *Књажевачки крај – пошеницијали, сјање и њерсјективне развоја 2*, зборник радова са Друге научне конференције, 24–26, април 2024, Књажевац: Народна библиотека „Његош“, 2024, стр. 192–210.

српског народа, као и српског наслеђа, на просторима данашње Републике Северне Македоније” (Исто). Прва у низу студија посвећена је „Споменици двадесетогодишњице ослобођења Јужне Србије (1912–1937)”, која је објављена у Скопљу 1937. године (уредник Алекса Јовановић). У тексту су описане границе овога простора, етничка структура, обичаји и начин живота, привреда, као и ослободилачка борба вођена крајем XIX и почетком XX века. Посебан интерес усмерен је ка снажној духовности српског народа који је живео на овим просторима, верским, образовним и културним институцијама, као и најзначајнијим књижевницима који потичу из ових крајева. У нешто силовитијем емотивном и патриотском тону, са јасно израженом моралном, националном и научном свешћу и савешћу, настала је и сродна студија о „Записима из Македоније” Милутина Станичића, једног од оснивача и данашњих предводника Српског културно-информативног центра „Спона” из Скопља. У књижевном смислу, као најзначајнију издвајамо студију о Анђелку Крстићу, српском реалистичком писцу из села Лабуништа код Струге. Без сумње, студија представља најцеловитију и најпотпунију историју читања Крстићевог дела, која сеже од Јована Скерлића, Тихомира Остојића и Андре Гавриловића, преко Ђорђа Анђелковића, Велибора Глигорића, Милоша Савковића, Живомира Младеновића, Милорада Најдановића, до Славка Леовца, Драгише Живковића, Јована Деретића, Станка Кораћа, Петра Пијановића, Душана Иванића, Петра Милосављевића и Милорада Јеврића. Ово поглавље доноси врло исцрпно критичко ишчитивање литературе о Анђелку Крстићу, које се креће од исправљања лапсуса, погрешних година и жанровских одредница, до озбиљнијих полемика у вези са аксиолошким (пр)оценама и поетичким тумачењима (видети делове о Деретићу, Пијановићу, Јеврићу и сл.). На овом месту одиста бисмо могли закључити да књига „Путокази са југа”, опште узев, ревидира српску књижевну прошлост истичући неопходност научне тачности, утемељености и прецизности, али и моралне одговорности научника који су први позвани да чувају светлост истине. Та научна мисла обавезује филологе на одужење дуга прошлости, на одазив *ваширама дојласницима и свейилим іродовима* који су обесмртили културно и духовно присуство српског народа на овим, али и другим просторима. Стиче се утисак да се „Путокази са југа” завршавају неком мешавином *жучи и меда*, уз гласну опомену која читаоца подсећа на давне, али незаборављене речи Меше Селимовића:

„Човјек је увијек на губитку ако изгуби себе”.²

Милена М. Хелета³

Институт за српску културу Приштина – Лейпсавић

ORCID 0009-0003-6378-7306

2 Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Сарајево: Свијетлост, 1967.

3 milenastankovic1705@hotmail.com